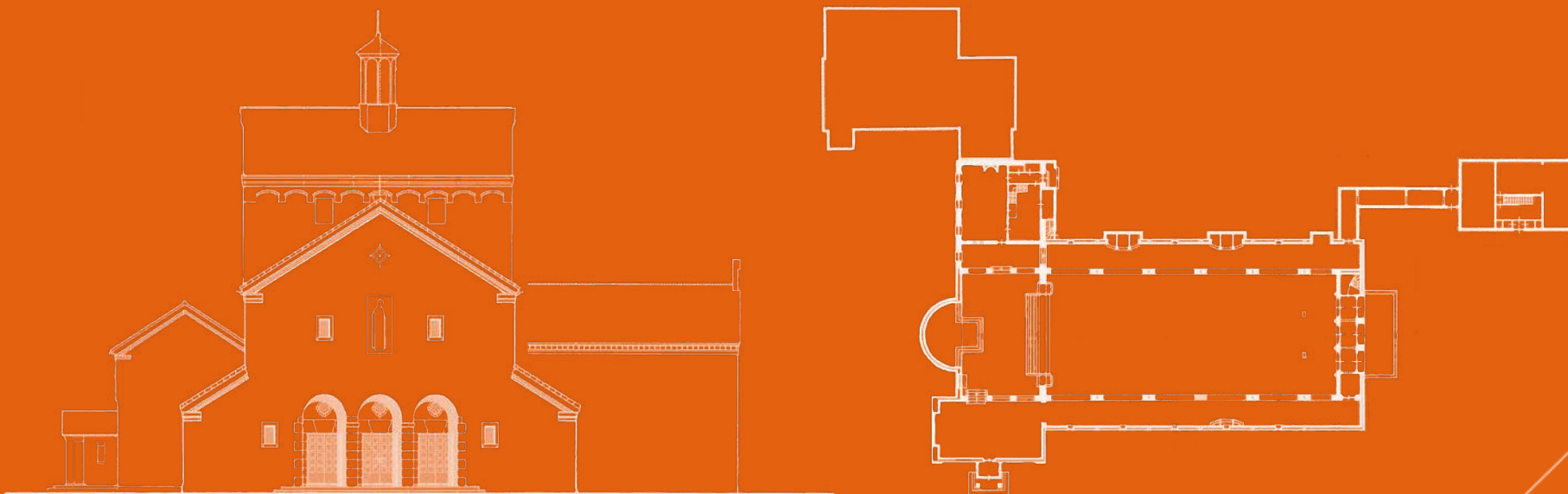

FATIMAKERK TE ROOSENDAAAL

Cultuurhistorisch onderzoek, waardestelling en advies

C05022.214130 | DEFINITIEF | VERSIE A | SEPTEMBER 2020

CONTACT

ELINE AMSING
Adviseur erfgoed

JITSE DE HOOGH
Specialist bouwhistorie en restauratie

m. +31 (0)6 4131 0478
e. Jitse.dehoogh@arcadis.com

Arcadis
Postbus 220
3800 AE Amersfoort

MARTIJN VAN BOVEN
Opdrachtgever

m. +31 (0)6 5435 2790
e. info@gripopvastgoed.nl

GRIP op vastgoed B.V.
Bezoekadres: Cpark Bata - Europaplein 1 - 1e verdieping
Postadres: Hoepel 2 - 5683 LS Best

INHOUD

1	INLEIDING	7
2	BOUW- EN GEBRUIKSGESCHIEDENIS	9
3	ALGEMENE BESCHRIJVING	14
4	STEDENBOUWKUNDIGE ANALYSE	19
5	ARCHITECTONISCHE ANALYSE	26
6	WAARDESTELLING	36
7	VISIE OP CULTUURHISTORISCHE INSTANDHOUDING	40
8	BRONNEN	42
9	BIJLAGE	43

1. INLEIDING

1. INLEIDING

Aanleiding

De O.L. Vrouwe van Fatimakerk werd van 1951-1952 gebouwd naar ontwerp van architect Jacques Hurks uit Rosendaal die plaatselijk een eigen oeuvre heeft opgebouwd. Het is een driebeukige basiliekkerk in traditionele naoorlogs stijl, met verhoogd koor en halfronde apsis. Het terughoudend vormgegeven ensemble van kerk, de pastorie en het Fatimahuis ligt in het groene hart van de Fatimawijk die tezamen en gelijktijdig met de Fatimakerk is aangelegd. De kerk is ongewijzigd maar vervult geen parochiale functie meer. De kerk staat leeg sinds 2004 en wacht op een nieuwe functie. FLS Vastgoed is de nieuwe eigenaar en werkt samen met NBArchitecten aan een plan en ontwerp. Voorliggend cultuurhistorisch waardestellend onderzoek en advies draagt hieraan bij.

Doel

Reeds is een bouwhistorisch onderzoek opgesteld door Monumentenhuis Brabant (2016), die vooral op het object zelf is gericht. Dit onderzoek naar de Fatimakerk bestaat naast de analyse van het object zelf ook uit een onderzoek naar de context, hoe het object in haar context staat, alsook de zeldzaamheid van dit bouwtype. De focus ligt op de architectuur en stedenbouwkundige waarden, maar het onderzoek is breed opgezet om zo goed als mogelijk de intrinsieke en contextuele cultuurhistorische waarden van de kerk te kunnen definiëren. De uit het onderzoek voortkomende cultuurhistorische waarden kunnen vertrekpunt zijn voor de aankomende herbestemmingssopgave of cultuurhistorisch verantwoord beheer- en instandhoudingsplan.

Scope

Deze cultuurhistorische waardestelling vormt een kader voor de omgang met het gemeentelijk monument. Het object is beschouwd in haar context (gebied en oeuvre van Hurks), als ook het ensemble van gebouwen, de ruimten zelf en elementen daarbinnen. Er is een advies opgenomen voor integratie van monumentale waarden in het herbestemmingsontwerp. FLS Vastgoed is de nieuwe eigenaar en werkt samen met NBArchitecten aan een plan en ontwerp. Voorliggend cultuurhistorisch waardestellend onderzoek en advies draagt hieraan bij.

Objectgegevens

Naam:	O.L. Vrouw van Fatima kerk
Bouwjaar:	1951-1952
Architect:	Jacques Hurks
Adres:	Doctor Schaepmanlaan 90
Plaats:	Roosendaal
Postcode:	4702 GZ
Kadastrale aanduiding:	Roosendaal, sectie 5742
Status:	Gemeentelijk monument (sinds 1994)
Oorspronkelijke functie:	RK Kerk
Huidige functie:	Geen
Eigendom:	FLS Vastgoed
Bezoekdatum:	November en januari 2020

2 BOUW- EN GEBRUIKSGESCHIEDENIS

2 BOUW- EN GEBRUIKSGESCHIEDENIS

Bouw Fatimakerk en Fatimawijk

De kerk van O.L. Vrouw van Fatima aan de Dr. Schaepmanlaan is in 1951-1952 gebouwd tezamen, en in samenhang, met de naoorlogse Fatimawijk ten oosten van het oude centrum van Rosendaal (Kalsdonk).

Op 1 april 1951 werd de eerste steen gelegd van de Fatimakerk door pastoor Theeuwes. De bouw van de kerk werd gegund door aannemers Damen uit Breda en Van Eekelen uit Rosendaal voor een som van 336.310 gulden.

Het ontwerp voorzag ook in een toren bij de ingangspartij, maar deze is niet gerealiseerd. De lengterichting van de kerk is gelegen in een grote bocht aan de straat. Met de bouw van de kerk is ook de pastorie gebouwd, die door een bouwlied verbonden is aan de kerk. Ook voorzien in het plan was het plein voor de kerk, was de lindtuin rondom de kerk waaronder de laan richting het Knipplein en de bomenrij langs de Dr. Schaepmanlaan.

Oprichting Fatimaparochie

Op 24 maart 1952 wijdde de bisschop van Breda mgr. J. Baeten de Fatimakerk in. De geschiedenis van de Onze Lieve Vrouw van Fatima-parochie begon. Het was de zesde parochie in Rosendaal. Pastoor Theeuwes ontving in 1948 van de bisschop de opdracht een parochie te stichten in Rosendaal. In de periode van 1941 tot 1960 nam de bevolking van Breda toe van bijna 76.000 tot bijna 105.000 inwoners. Het percentage katholieken bedroeg in 1947 86% van de

bevolking. Na de oorlog werden drie parochies opgericht in Rosendaal. De Fatimakerk was niet alleen maar bedoeld voor de relatief kleine Fatimawijk; de Fatimaparochie kreeg ook een deel van de Heilig Hartparochie.

Verering Onze Lieve Vrouw van Fatima

In de jaren na de oorlog had de spiritualiteit van de Bredase geestelijkheid een sterk Mariaal karakter. De drie in zijnde oprichting parochies na de oorlog zijn allemaal toegewijd aan Maria. De verering van Onze Lieve Vrouw van Fatima past in deze Mariadevotie. Maria zou in 1917 (in de Eerste Wereldoorlog) in het Portugese plaatsje Fatima herhaaldelijk verschenen zijn aan drie herderskinderen. Ze zou Rusland verzocht hebben op te houden zijn dwalingen over de wereld te verspreiden en zich toe te wijden aan haar onbevlekt hart. Na de Tweede Wereldoorlog, de verschikkingen van het totalitaire stelsel en de dreiging van het communisme, maakte deze boodschap indruk. De bisschoppen spanden zich in voor de verering van het Onbevleete Hart van Maria.

De devotiekapel, toegewijd aan Onze Lieve Vrouw van Fatima, neemt in de Fatimakerk een belangrijke plaats in. Hier stond een altaar waarin twee stenen uit Fatima waren verwerkt die pastoor Theeuwes had meegenomen uit Portugal. In de nis lag een klein wit steentje afkomstig uit de put waar de eerste verschijning plaatsvond. In de vloer onder de nis ligt een grote steen uit het geboortehuis van twee van de herderskinderen.

Bouw Fatimahuis

De pastoor heeft ook de zorg over het geestelijk leven van een parochie. Dit wordt ook weerspiegeld in de bouw van het Fatimahuis. De eerste jaren van de parochie stonden in het teken van de geestelijk opbouw van de parochie, het onderwijs en het wijkwerk. In de jaren 1950 kende de parochie een rijk verenigingsleven: een broederschap, vrouwengroep, Maria-congregaties voor jongeren en een vereniging voor de armen. In 1957 maakte pastoor Theeuwes bekend dat hij van plan was een verenigingsgebouw te laten bouwen achter de kerk. Hurks ontving de opdracht voor het ontwerp. In 1959 werd het Fatimahuis ingezegend. Het Fatimahuis zou een rol spelen in het leven van de parochie en een schakel zijn in de ontwikkeling van de sociale cohesie in de Fatimawijk.

Verbouwing interieur Fatimakerk

Het geestelijk leven en ontwikkelingen in de liturgie hadden hun weerslag in het interieur van de kerk. In de tweede helft van de jaren zestig waren er ontwikkelingen gaande in de rooms-katholieke kerk. Vernieuwingen in de liturgie, zoals dat de mis werd opgedragen met het gezicht naar het volk, werden geïnitieerd in het Tweede Vaticaanse Concilie in 1963-1965. Hierdoor werd een nieuwe dispositie van de kerk noodzakelijk. In 1966 besloot het kerkbestuur tot verbouwing van het interieur van de Fatimakerk. Het Heilig Hartbeeld werd in de doopkapel geplaatst, de doopvont verhuisde naar het priesterkoor en priesterkoor werd verbonden met de Mariakapel. De oorspronkelijk beoogde doopkapel werd niet meer gebouwd. Twee jaar later werd het hoofdaltaar naar voren geplaatst en het altaarkruis werd aan een zijwand geplaatst. Ook kwamen andere vormen van liturgische expressie. In 1968 werd een jongerenkoor opgericht waarvoor een elektrisch orgel werd aangekocht.

Lekenkerk

In de jaren zeventig werden jongere geestelijke aangesteld voor de leiding over de parochie en het vernieuwingsproces. Deze priesters brachten de 'lekenkerk' tot stand, een parochiegemeenschap waarin priesters en gelovigen samen verantwoordelijk zijn voor het pastorale werk. Voor het gebouw had deze aanpak weinig gevolgen. Wel overwoog men om een deel van de kerk af te sluiten zodat een intiemere vieren mogelijk waren. De ingrijpende verbouwing die ze voor ogen is nooit gerealiseerd.

Wel is in 1980 de sacristie als dagkapel in gebruik genomen. De leegte die was ontstaan in de apsis door de verplaatsing van het hoofdaltaar, is geprobeerd op verschillende manieren op te vullen. Zo werd in 1973 een holle wilg opgevuld met planten in het priesterkoor geplaatst.

In 1984 werd weer onder nieuwe leiding een devotiekapel voor Onze Lieve Vrouw van Fatima bij de ingang gebouwd en in 1985 werd het altaarkruis op de centrale plaats in de apsis teruggeplaatst. Als laatste werd in 1992 de voormalige doopkapel tot gedachteniskapel ingericht voor overleden parochianen (De Jong, 2002).

Huidige situatie Fatimakerk en Fatimahuis

Sinds 1 januari 2001 heeft de Fatimaparochie haar zelfstandigheid verloren en maakt de geloofsgemeenschap onderdeel uit van de Emmausparochie. Door de ontkerkelijking heeft de Fatimakerk haar religieuze functie als kerkgebouw verloren. Het Fatimahuis vervult wel nog altijd een maatschappelijke functie voor de wijk als buurthuis: “het voormalige kerkgebouw en buurthuis biedt activiteiten aan voor maatschappelijke doeleinden en is vooral gericht op sociale, educatieve en culturele activiteiten” (wegwijsroosendaal.nl).

De Fatimakerk en Fatimahuis liggen in de groene kern van de Fatimawijk in het gebied Burgerhout (zie Stedenbouw). Als uitloopegebied voor de bewoners van de buurt heeft het groen een belangrijke functie. In dit gebied liggen naast het voormalige klooster omgevormd tot zorgwoningen, de Fatimakerk met Fatimahuis en het Zoomvliet College. De kerk had, en de school en het buurthuis hebben, een maatschappelijke functie waarbij de school een regionale uitstraling heeft en het Fatimahuis een belangrijke functie in de wijk zou moeten hebben. De groene kern met terugliggende functies heeft een belangrijke rol in de herkenbaarheid van de ruimtelijke structuur van de wijk.

3 ALGEMENE BESCHRIJVING

3 ALGEMENE BESCHRIJVING

Omschrijving exterieur

De gevel van de kerk is opgetrokken uit machinale bruine baksteen. De vlakke voorgevel, de westgevel, heeft drie rondbogige ingangsportalen met vleugeldeuren met cassetten. De portalen hebben hardsteen neuten, tufsteen blokken en latei. De entreedeuken waren van oorsprong blank gelakt, terwijl in de jaren zeventig een donkere beits werd gebruikt.

In de rondboog zijn ronde raampjes met hoeksteentjes en ijzeren vulling aangebracht. Aan weerszijden bevindt een rechthoekig venster met natuurstenen omlijsting. Deze rechthoekige vensters zitten ook aan beide zijden van het hoogrelief boven het ingangsportaal. In de ramen aan weerszijden van de hoofdentree, de ronde ramen boven de deuren en de ramen op de verdieping is het oorspronkelijke glas in lood vervangen door draadglas.

Het hoogrelief is ingemetseld en gemaakt van geglaazuurd gebakken aardewerk, verdeeld over rechthoekige en vierkante stukken. Het is een voorstelling van Maria met gevouwen handen en aureool, staande op een grote roos (Maria als rosa mystica). Het reliëf is in 1952 vervaardigd door P. Schoenmakers.

In de voorgevel is siermetselwerk in ruitvorm aangebracht, langs de dakrand en onder de goot elders een sierlijst van koppenlagen en tandlijst. De horizontale randen worden om de hoek een stukje voortgezet. De goten rusten op smalle ijzeren consoles. Op de nok van de voorgevel is een ijzeren kruis gezet.

De lichtbeuk van het middenschip telt elf traveeën met rondboogramen waarin glas-in-lood is aangebracht. Eenvoudig siermetselwerk bevindt zich bij de ramen. In de zijbeuk zijn kleine rechthoekige vensters aangebracht met natuurstenen omlijsting.

De verhoogde koortravee heeft een dwars geplaatst zadeldak met centraal een kleine veelhoekige opengewerkte klokketoren met kruis. In de korte zijden zitten rozetvensters met bakstenen netwerk, in de lange zijden een segmentboogfries. De kerk heeft een hoge halfronde apsis met op afgeschuinde rand een blinde arcadenboog, met vulling van siermetselwerk en uitgemetseld kruis.

Aan de noordzijde bij de koortravee is een rechthoekige zijkapel gebouwd onder zadeldak, parallel aan het schip. De entree bevindt onder een zadeldak op twee bakstenen pijlers. De kapel heeft een segmentbogige paneeldeur met smeedijzeren handgreep. Hooggeplaatste rondboogramen bevinden zich aan voorzijde, de zijgevels zijn blind. De acht rondboogramen hebben glas-in-lood. Hoeken en tussenblokken zijn van natuursteen.

Aan de zuidzijde bij de koortravee bevindt zich een lagere zijkapel onder zadeldak, dwars op het schip. De kapel heeft vier smalle rondboogramen met profilering aan de zijden, met glas-in-lood. Op de nok is een open bakstenen klokkestoel aangebracht zonder klok.

Omschrijving interieur

Aan de westzijde bevindt zich de deur naar de kerk. Hier zijn vier vijfhoekige wijwaterbakjes aanwezig van Naamse steen. De vloer is bekleed met bruine plavuizen in de jaren 1970, van oorsprong waren ze rood. Het koor is voorzien van de oorspronkelijke Solnhofer vloer tegels.

In het middenschip en de zijbeuken is de donkere houten kapconstructies zichtbaar. De balken rusten op kwartronde consoles. De kap is versterkt met rode ijzeren trekstangen. De kap is van het meervoudige hangwerp type. De zijbeuken hebben geprofileerde consoles.

Onder het metselwerk zit een modern betonskelet weggewerkt. Het metselwerk heeft een rollaag bij de aanzet van de consoles. Onder de houten balken een stroomlaag. Onder de ramen van de lichtbeuk een iets uitgemetselde rand. De wanden zijn opgetrokken in schoon metselwerk. In het muurwerk zijn goudkleurige wijkruisjes in vierkant blok aangebracht. Het glas-in-lood is ruitvormig en in tinten als lichtblauw, groen en roze.

Op de houten orgeltribune bevond zich een eenvoudig modern orgel, deze is verwijderd. De tribune is rustiek geprofileerd. Rondbogen fungeren als scheibogen naar de zijbeuken. De bogen rusten op tufsteen tussenblokken. Gekrulde sierankers bevinden zich tussen de bogen.

De koortravee heeft na een grote rondboog een rechte zoldering op driehoekige houten consoles. De zijwanden worden gedragen door twee bij twee zuilen met teerlingkapiteel. Hier bevond zich het altaar met zeshoekige gemetselde doopvont. De eerste steen is nog aanwezig met de tekst; me posuit N. Theeuwes pr. par.1-4-1951 en; Ecclesia consecrata est 24-3-1952. Daarachter bevindt zich rondgesloten apsis. Hier hing voorheen het houten kruisbeeld met de lijdende Christus, door J. Vlak uit circa 1955.

De kapel, later sacristie rechts heeft een rechte houten zoldering met achterin een vaste kastenwand. In de sacristie stond voorheen 19de eeuws beeld van Maria met Kind op de arm. Nu hangt er een wandkleed waarop Onze Lieve Vrouw van Fatima met rozenkrans is afgebeeld. Vanuit hier is de deur rechts naar de bijsacristie. Deze heeft twee hoge rondramen in de buitenmuur en twee inpandige. Hier stond een wit geschilderd houten beeld uit de tweede helft van de 19de eeuw van Maria met Kind op de arm.

Inventaris

In de kerk zijn de wijwaterbakjes, de wijkruisjes, de eerste steen en (in delen) de doopvont nog aanwezig. In de zijbeuken staan in gelakt eikenhout uitgevoerde biechtstoelen. Aan de zuidzijde zijn ze in de muur verwerkt, aan de noordzijde staat er een los tegen de muur. In de vormgeving zijn meer klassieke elementen zoals pilasters gecombineerd met meer ambachtelijke pen en gatconstructies. In de sacristie hangt een wandkleed met Onze Lieve Vrouw van Fatima.

4 STEDENBOUWKUNDIGE ANALYSE

4 STEDENBOUWKUNDIGE ANALYSE

Historische ontwikkeling Rosendaal

Typisch voor Rosendaal is de zeer late ontwikkeling tot stad. Omstreeks 1800 was er in feite nog sprake van een dorpsstructuur. Volgens de kadastrale kaart van 1811 was het gebied nog gehele agrarisch ingericht.

Op de topografische kaart van 1900 is de situatie niet veranderd. Hierop is zichtbaar dat het gebied uit natte beemden bestond waarvan de percelen gescheiden werden door sloten. Ten zuiden hiervan (Burgerhout) lagen akkers en weilanden waarvan de percelen omgeven waren door houtwallen.

In de middeleeuwen kreeg Rosendaal een belangrijke handelsfunctie, die vooral ontstond rondom de overslag van en handel in turf. Van noord naar zuid lag in dit gebied een gegraven turfvaart ter plaatse van de huidige Strausslaan en van oost naar west op de Van Beethovenlaan (Rucphensevaart).

In het gebied ligt een oude waterloop, de Krampenloop, die aan de oostzijde sterk meandert maar aan de westzijde waarschijnlijk al in de 18e eeuw is rechtgetrokken. De overgang lag ongeveer ter hoogte van de huidige Fatimakerk. De oude waterloop tekent de zuidgrens van het perceel waar de kerk op staat.

Begin 20e eeuw (vanaf ca. 1910) begint de verstedelijking en vorming van lintbebouwing aan de Kapellerlaan, Kniplaan, Fatimalaan, Middenstraat, etc. Het gebied van de huidige

Fatimawijk was het natst en werd het laatst bebouwd. In 1960 is het hele gebied ten westen van de turfvaart (Strausslaan) ingevuld (Bestemmingsplan Burgerhout 2013).

Uitbreidingsplan Parochiecentrum

Rosendaal was een groeiende gemeente aan het begin van de 20e eeuw, een ontwikkeling die zich gestaag doorzette sinds de aanleg van de spoorlijn Rotterdam-Antwerpen in 1852-1872. Het aantal inwoners groeide van 14.000 aan het begin van de 20e eeuw tot 25.000 in de jaren 1930.

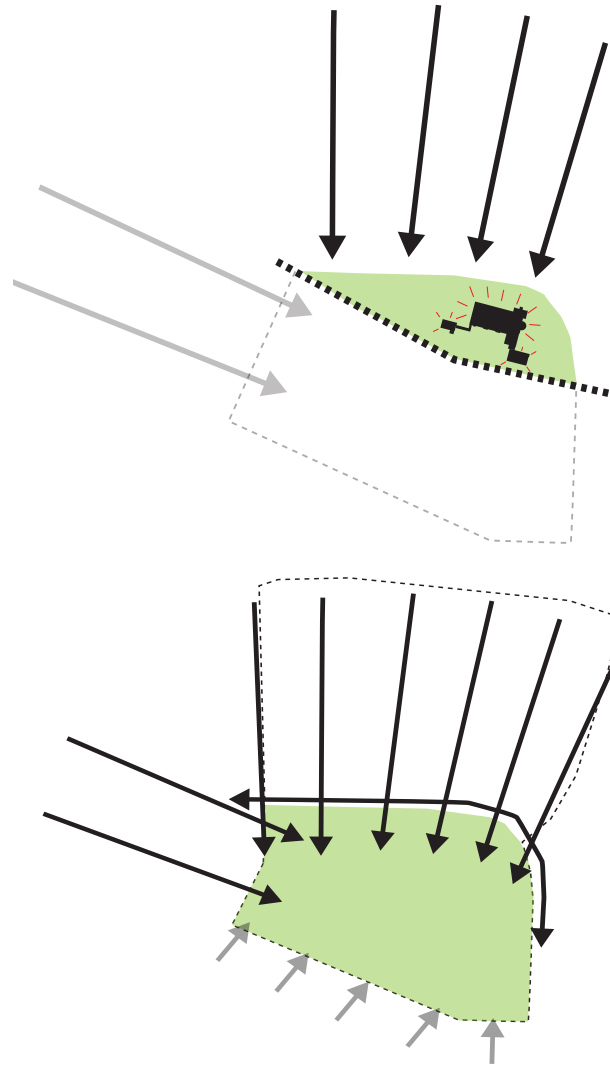
Belangrijk voor de stedelijke ontwikkeling van Rosendaal was het uitbreidingsplan uit 1933 van het Arnhemse ingenieurs- en architectenbureau Schaap. Het plan bestond uit een rondweg (de huidige A58), nieuwbouwwijken, industrie en groensingel de Verfraaiing. Het gebied van de Fatimakerk bleef een groen gebied waar geen huizen waren gepland. Door de oorlogen zijn de plannen niet uitgevoerd. Na de Tweede Wereldoorlog was de woningnood hoog en werd de stadsuitbreiding ingezet.

In 1946 werd een aangepast uitbreidingsplan Parochiecentrum vastgesteld, dat invulling zou geven aan de huidige Fatimawijk tussen de Kapellerlaan en de Verfraaiing (groensingel langs de Strausslaan). De wijk zou bestaan uit arbeiderswoningen aan zes straten die uitkomen op de Docter Schaepmanlaan en de kerk. De kerk zou op het kloosterterrein komen. Aan de ring rondom de kerk kwamen winkels en middenstandswoningen zodat de wijk een evenwichtige bevolkingssamenstelling zou krijgen. Volgens het plan lag de kerk lag in een groen gebied dat aansloot op het groen van de Verfraaiing.

Wijkgedachte van de Delftse School

De Fatimawijk is een typisch voorbeeld van de door katholieke architecten en stedenbouwkundigen gepropageerde wijkgedachte. Architecten van de Delftse School droegen een maatschappijvisie uit. Stedenbouw en architectuur dienden als drager van een katholieke identiteit. Voor zowel de persoonlijke ontwikkeling als de ontwikkeling van een sterke gemeenschap, opteerden zij voor de opsplitsing van de stad in duidelijk herkenbare wijken. Het groene hart van de ideale wijk werd gevormd door de kerk met de pastorie, de scholen en het winkelcentrum. Om dit centrum waren diversen typen eengezinswoningen gegroepeerd. Op deze wijze wilden ze de nadelige effecten van de verstedelijking tegengaan. De Fatimakerk vormt binnen de wijk een gezichtsbepalend element. Het is het groene hart van de Fatimawijk op een afgebakend perceel. Het katholieke karakter van de wijk werd versterkt doordat de straten werden genoemd naar katholieke voormannen (De Jong, 2002a; De Jong 2002b).

Opzet Fatima centraalbouw rondom groen hart

Voormalig klooster

Dr. Poelsplein

Lintbebouwing van Gilselaan

De Verfraaiing

Stedenbouwkundige opzet

De stedenbouwkundige opzet van de Fatimawijk is planmatig, maar een aantal historische structuren uit het oorspronkelijke landschap zijn nog te herkennen. Het stratenpatroon bestaat uit noord-zuid lopende lijnen die aansluiten op voormalige perceelscheidingssloten van de strook- en blokverkaveling tussen de voormalige Rucphensevaart (nu de Van Beethovenlaan) en de voormalige Krampenloop. Het gebied rondom de Krampenloop was voor de ontginning zeer nat. De Krampenloop is nog altijd de zuidgrens van het perceel van de Fatimakerk in de vorm van een groene haag. Hierdoor ontstaat een apart gereduceerd groen eiland waar de Fatimakerk op staat.

De (ten zuiden gelegen) Van Gilselaan is een oorspronkelijke verbindingsweg met lintbebouwing. Het is een belangrijke structuurlijn op wijkniveau met een eigen karakteristiek bebouwingspatroon. De oost-west gerichte Dr. Schaepmanlaan is daarentegen aangelegd met de realisering van het uitbreidingsplan Parochiecentrum. De Dr. Schaepmanlaan is karakteristiek door het gebogen verloop van de straat rondom de kerk die geaccentueerd wordt door een bomenrij.

De buurt tussen de Dr. Schaepmanlaan en de Van Beethovenlaan is duidelijk als eenheid herkenbaar door de planmatige opzet en doordat de woningen alle in de stijl van de Wederopbouwperiode zijn gebouwd. Het gereduceerde groene eiland van de Fatimakerk en het Dr. Poelsplein vormen tezamen nu nog steeds een ruimtelijke eenheid.

De verschillende functies zijn duidelijk en onderscheidend ondergebracht in meerdere bouwvolumen. Door de situering en compositie van de Fatimakerk, de oriëntatie van het koor richting het oosten, de pastorie en het Fatimahuis, de Dr. Schaepmanlaan en de heg op de voormalige Krampenloop, ontstaan binnen het eiland kleinere ruimtelijke eenheden als: de entree aan de westzijde dat van oorsprong ook bedoeld is als een plein dat Hurks aanvankelijk meer wilde aanzetten met

een toren en een ingangsportaal. Aan de oostzijde is groen terrein met de toegang tot de Fatimakerk en aan de zuidzijde een tussenruimte die in gebruik was als bloemen- en moestuin. De bouwvolumen functioneren als trechter en begeleiden de bezoeker op een natuurlijke wijze naar de entrees. Een toren om de ingang te accentueren is daardoor dan ook overbodig. De kerk zelf heeft een samengesteld karakter van meerdere aaneengesloten bouwvolumen. Door de gesloten bouwvolumen en de terughoudende bouwvolumen ten opzichte van het groen heeft de architectuur een naar binnen gericht karakter.

Groenstructuren

Belangrijkste groenstructuren zijn de bomenrij langs de Dr. Schaepmanlaan, de 'Lindetuin' rondom de Fatimakerk met enkele waardevolle oude bomen en de laan die uit komt op het voorportaal van de kerk, het Dr. Poelsplein, de Verfraaiing en het Knipplein (voormalige kloostertuin). Rechts voor de pastorie staat een grote vleugelhoot. Het gebied van het Dr. Poelsplein, de Fatimakerk en het Knipplein is in de loop der jaren uitgegroeid tot een groene long binnen het stedelijk gebied. De Lindetuin en de bomenrij langs de Dr. Schaepmanlaan zijn uitgevoerd volgens plan en geplant ten tijde van de bouw van de kerk, zoals te zien is op foto's net na de bouw van de Fatimakerk. Het groene karakter van het gebied zorgt ervoor dat de kerk niet herkenbaar is als oriëntatiepunt. De kerk ligt verscholen in de groene omgeving en is relatief laag (Bestemmingsplan Burgerhout, 2013).

5 ARCHITECTONISCHE ANALYSE

Basiliekerk: traditionalistische bouwtrant

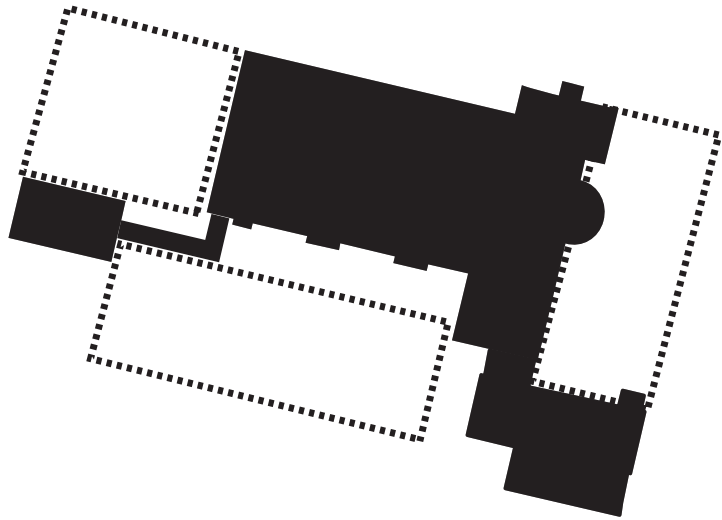
De architectuur van de Fatimakerk is gebaseerd op universele normen en waarden en staat daarmee voor het behoud van de oorspronkelijke bouwtraditie. De kerk is een basiliekerk waarbij het ontwerp refereert aan de vroegchristelijke bouwkunst. Deze bouwvorm is ontstaan uit de basilica, een Romeins gebouw. Het is een grote rechthoekige hal die de openbare functies had van markthal, beursgebouw en rechtbank. De basiliek is sinds de vroegchristelijke bouwkunst doorgaans een driebeukige kerk.

Een basiliekerk is een stenen kerkgebouw met een hoog middenschip en lage zijbeuken. Drie tot vijf schepen (beuken) zijn van elkaar gescheiden door zuilen. Het middenschip (de lichtbeuk) heeft boven de daken van de zijbeuken grote ramen waardoor daglicht kan binnenvallen. Het middenschip is meestal voorzien van een zadeldak, de zijbeuken van een lessenaarsdak. Aan het einde van het basiliek type bevindt zich de apsis, een halfronde uitbouw die zich sinds de 5e eeuw in het oostelijk deel van de basiliek bevindt. Dat wil zeggen dat de basiliek naar het oosten georiënteerd is. De toegang van een basiliek bevindt zich aan de westzijde en is doorgaans gevormd door een voorhal, de narthex. De ingangspartij wordt meestal gekenmerkt door een overdekte zuilengalerij onder een lessenaarsdak.

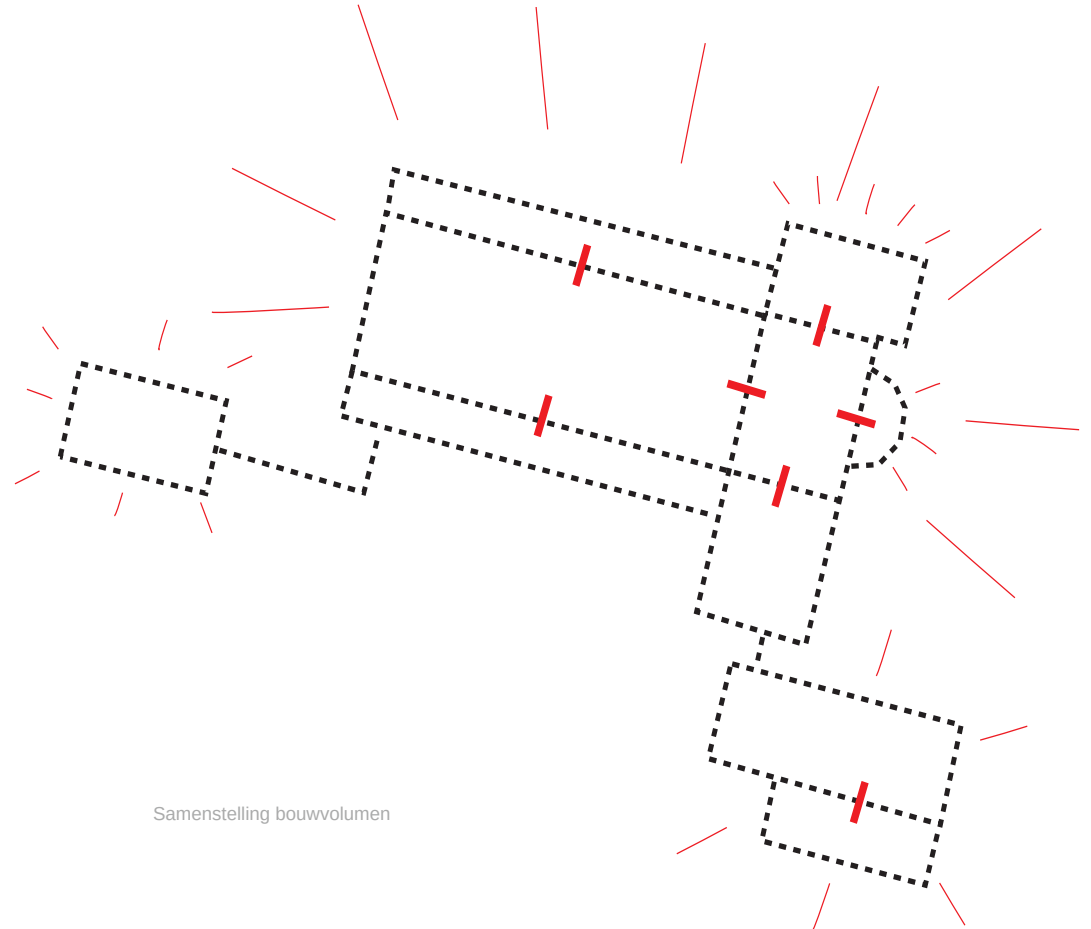
Terugkerende kenmerken van een basiliekerk in de Fatimakerk zijn de hoofdbeuk met zadeldak en vensters, gescheiden door rondbogen van twee zijbeuken met een lessenaarsdak. De Fatimakerk heeft een dichte apsis gericht

op het oosten. De hoogte van de apsis is lager dan de hoogte van het koor, waardoor de apsis aan de buitenkant duidelijk te onderscheiden is van het verhoogde koor. Een kleine voorhal is aanwezig aan de westzijde. Een overdekte zuilengalerij voor de ingangspartij is niet gerealiseerd, hoewel de architect dit in eerste instantie wel had beoogd.

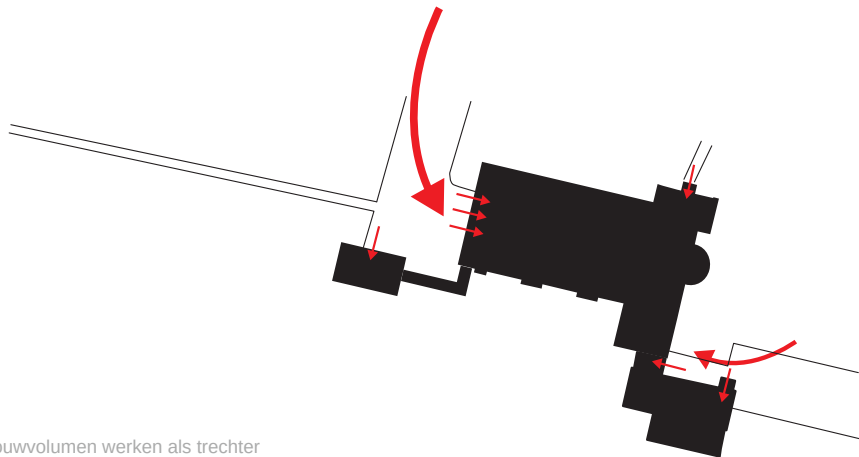

Bouwwolumen en tussenruimten

Samenstelling bouwwolumen

Bouwwolumen werken als trechter

Delftse en Bossche School

De functie van het gebouw komt tot uitdrukking in de vorm. Dit is kenmerkend voor de Delftse School als ook het plastische metselwerk en de constructieve accentuering met grote blokken natuursteen (hardsteen en tufsteen) bij de hoofdentree.

Er lijken ook invloeden te zien van de Bossche School die in die tijd opkomend is. Niet specifiek de maatverhoudingen volgens het Plastische Getal, maar wel de vormgeving van de devotiekapel en de spantconstructie in combinatie met de verhoudingen van de lateien boven de ramen.

De Delftse School won terrein vanaf de tweede helft van de jaren 1930 als reactie tegen het modernisme. De architecten van de Delftse School onder leiding van M.J. Granpré Molière wezen moderne vormtaal en het gebruik van beton in de kerkenbouw af. Zij grepen terug op traditionele bouwmaterialen zoals baksteen. Hun ideaal zagen ze het meest gerealiseerd in de vroegchristelijke basilica.

Architecten van de Delftse School lieten zich inspireren door de liturgische beweging. Zij waren van mening dat in kerken niet zozeer Christus maar het volk centraal staat. Het hoofdaltaar werd centraal geplaatst zodat gelovigen de liturgische handelingen goed konden volgen. Zijkapellen werden vermeden.

In het bisdom Breda bezaten de traditionalisten van de Delftse School een monopoliepositie. Zij domineerden de diocesane bouwcommissie. De kerken van het Onbevlekt Hart van Maria aan de Fatimastraat (1950), de Onze Lieve Vrouw van de Rozenkrans (1951) in de wijk Tuinzicht en de Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand (1954) in het Heuvelkwartier zijn duidelijke voorbeelden van de traditionele Delftse Schoolstijl in Breda.

Ook de Benedictijn Dom Hans van der Laan, voorman van deze stroming, zat in de commissie. Samen met zijn broer Nico organiseerde hij de cursus Kerkelijke Architectuur in Den Bosch. Na de oorlog spreekt men dan ook van de Bossche School. De architecten van de Bossche School hadden ook een duidelijke opvatting over kerkenbouw. Zij lieten zich inspireren door de getallenleer van Van der Laan (Plastische Getal) en de architectuur van de vroegchristelijke bouwtrant.

Naoorlogse basiliekkerken

Na de Wederopbouwperiode was de woningnood hoog. De bevolking nam toe en dus ook de geloofsgemeenschap. Nieuwe parochies werden opgericht, zo ook de Fatimaparochie. De sobere basiliekstijl paste goed in de periode van wederopbouw toen geld schaars was. Zo kwamen twee lijnen bij elkaar.

Het stramien van de basiliek werd gebruikt voor een heel aantal naoorlogse kerken en voor een heel aantal kerken in de stijl van de Bossche School. De nederigheid en traditionalistische bouwtrant zijn karakteristiek voor de Wederopbouwperiode en komen terug in de bouwvorm van de basiliek en de Bossche School stijl.

Naoorlogse (pseudo) basiliekkerken in de Bossche School stijl zijn bijvoorbeeld de Sint-Eligiuskerk in Oostburg (1949), de Sint-Bavokerk in Angeren (1950), de Sacramentskerk in Amsterdam (1952), San Salvatorkerk in Groningen (1952), de Antonius van Paduakerk in Breedeweg (1954) en de Sint-Martinuskerk te Gennep (1954) (De Jong 2002b; Michels et. al. 1993).

Sacramentskerk in Amsterdam

Antonius van Paduakerk in Breedeweg

Salvatorkerk in Groningen

Sint-Eligiuskerk in Oostburg

Architect Jacques Hurks: van avontuurlijk naar stijlvol

Architect Jacques Hurks (1890-1977) werd benaderd door pastoor Theeuwes van de Fatimaparochie voor de bouw van de Fatimakerk. In zijn woonplaats Rosendaal was hij een gerenommeerd architect. Hij heeft op vormgevingsgebied Rosendaal een tijd lang gedragen en dan met name tussen de twee wereldoorlogen.

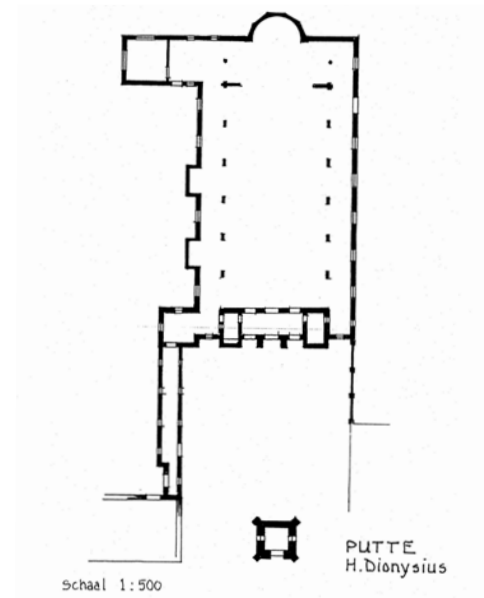
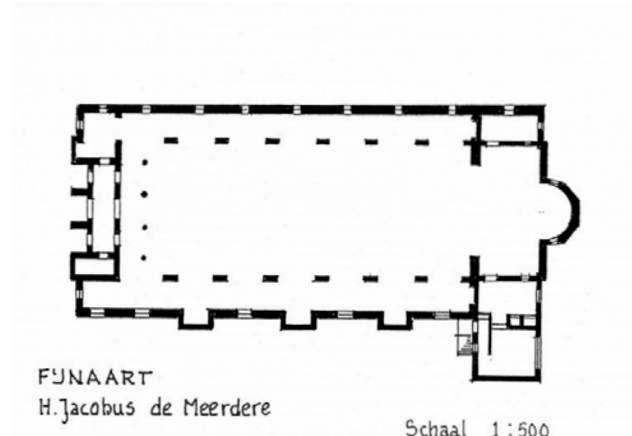
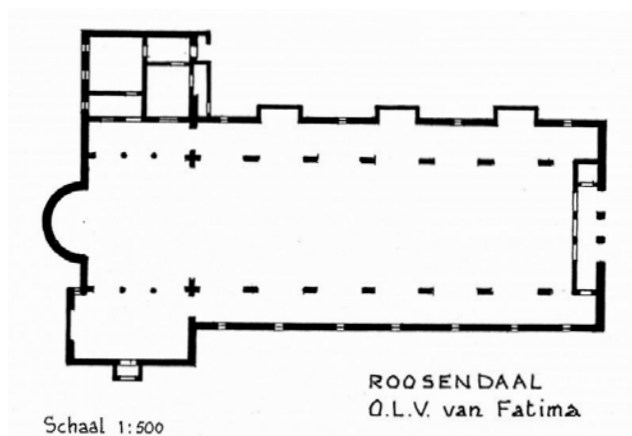
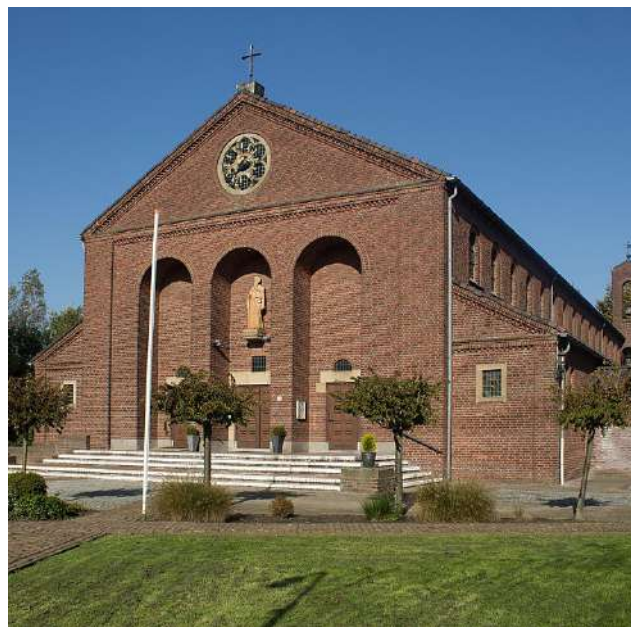
Hurks studeerde aan de Koninklijke School voor Nuttige en Beeldende Kunsten in 's-Hertogenbosch. Hij heeft een tijd in Amerika gewoond en gewerkt. Hij raakte begeistert door Frank Lloyd Wright en bouwde een woning aan de Nispensestraat 81-83 in de Prairiestijl. Zijn werk omvat woningen, kerken en boerderijen waarin zijn typische eigen stijl te herkennen is.

In 1923 kreeg hij op jonge leeftijd (32) zijn eerste grote opdracht: het ontwerpen van de Sint-Josephkerk in Rosendaal, een kerk in een aan de Amsterdamse School verwant expressionisme. De kerk is een voorbeeld van de voor die periode kenmerkende koepelbouw met een koepelgewelf van bijna 19 meter doorsnede.

De Sint-Josephkerk werd zijn visitekaartje. Hurks kreeg daarna opdracht voor maar liefst negentien huizen in de Ludwigstraat in Rosendaal. Zijn werk wordt in deze eerste periode was avontuurlijk en verwant aan de Amsterdamse School. Hij was daarmee echt een kind van zijn tijd. De plastische vormgeving en het gebruik van traditionalistische materialen zoals baksteen, siermetselwerk en het ontwerp van interieur en exterieur als een geheel, kenmerken, net zoals de Amsterdamse School, zijn werk.

Deze stijl zou tot ongeveer 1930 zijn werk overheersen. Hurks ervaarde de noodzaak zich met de markt mee te bewegen en gaat steeds meer in de Delftse School stijl werken. Zijn beeldtaal is in de jaren 1930 veranderd. Het avontuurlijke is eraf, zijn werken zijn stijlvoller geworden.

Na de Tweede Wereldoorlog is er volop werk. Hurks maakt het ontwerp van een aantal kerken en werkt samen met architect L. Sturm en met De Bever uit Eindhoven. Later in zijn carrière richt hij zich op de stijl van de Bossche School. Maar, zoals architect F. Sturm toelicht, in zijn jongere jaren durfde hij het meest. Zijn latere werken zijn niet monumentaal. De stijl en de sfeer is weg.

Vakmanschap van Hurks

Hurks stond bekend om zijn materialenkennis. Hij had een voorkeur voor natuurlijke materiaal en sobere uitingen. Toen in de jaren 1930 het sobere witte interieur van de Sint Janskerk in Rosendaal werd “verfraaid” door een veelkleurige beschildering, zou Hurks hebben gezegd: "Die pilaar waar ik naast zat liet een traan vallen en ik hoorde hem zeggen: waarom hebben ze mij niet gelaten zoals ik was?".

Hij had een uitgesproken mening over bouwmaterialen, stoffen en kleuren. Bij de bouw van de Mariakerk in Breda schonk een parochiaan 50.000 stenen, maar deze werden door Hurks niet geschikt geacht. Voor andere stenen moest veel meer betaald worden.

De beste aannemers moesten zijn werk uitvoeren. Had iemand bewezen dat hij een goed vakman was, dan kon hij er van op aan nieuwe opdrachten te krijgen. Naast gebouwen ontwierp hij ook de meubels en zag het gebouw en interieur als een geheel. Zijn vrouw adviseerde hem over kleuren, bekleding en gordijnstoffen.

Oeuvre van Hurks

Vanaf de jaren 1930 legde Hurks zich toe op de bouw van kerken en kloosters in Rosendaal, Breda, Rucphen, Putte en Steenberg. Hurks was een diep gelovig en religieus man. Hij was in staat in zijn kerken en kapellen een sfeer te scheppen, waarin de gelovige in contact kon komen met zijn schepper. Hij was jarenlang adviseur van de bisschoppen van Breda Hopmans en Baeten over kerkelijke architectuur (Kools, 2014).

De Fatimakerk is een relatief laat werk in het oeuvre van Hurks. In deze periode van zijn carrière richtte Hurks zich op de stijl van de Bossche School. De eerste invloeden van de Bossche School zijn zichtbaar in de architectuur van de Fatimakerk. Van der Laan introduceerde later het plastische getal; deze architectonische verhouding is niet aanwezig. Hurks ontwierp naast de Fatimakerk nog twee basiliekkerken:

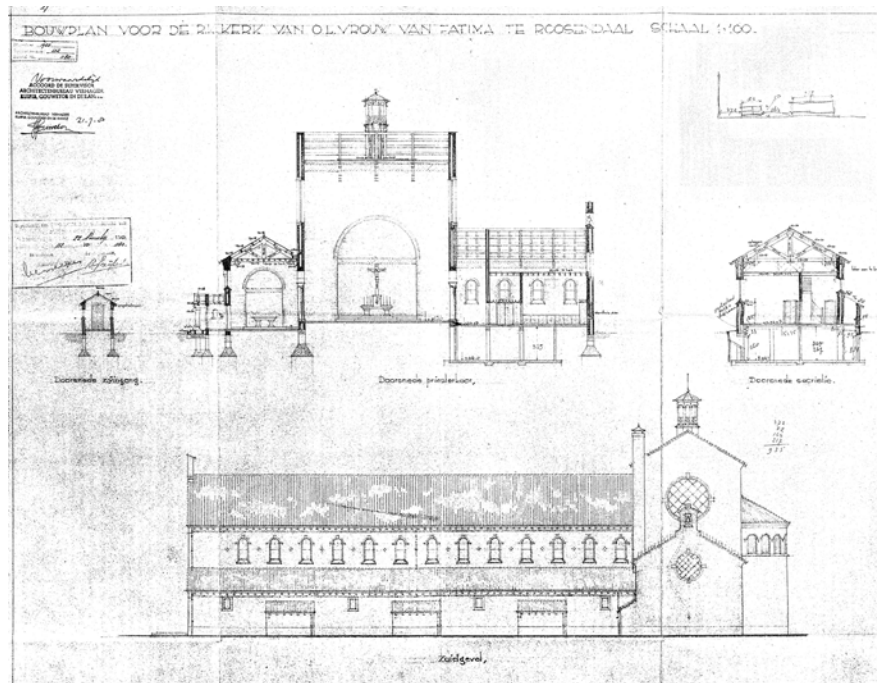
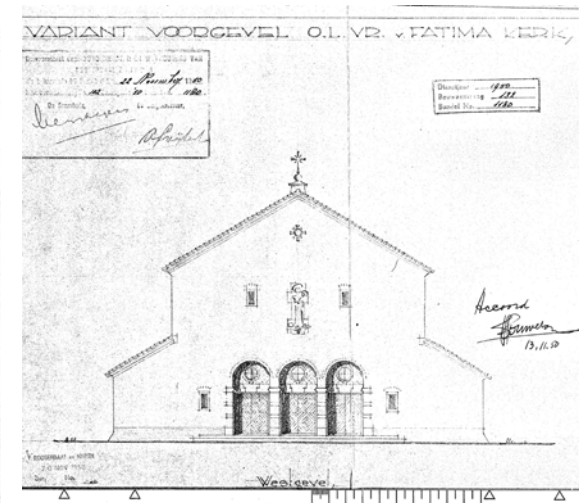
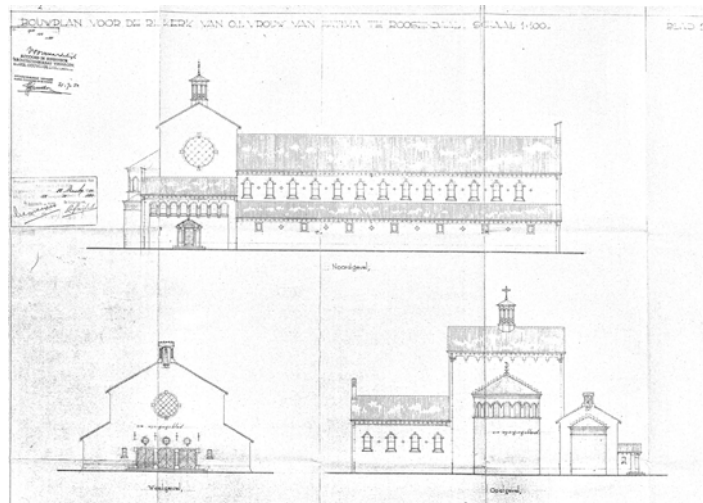
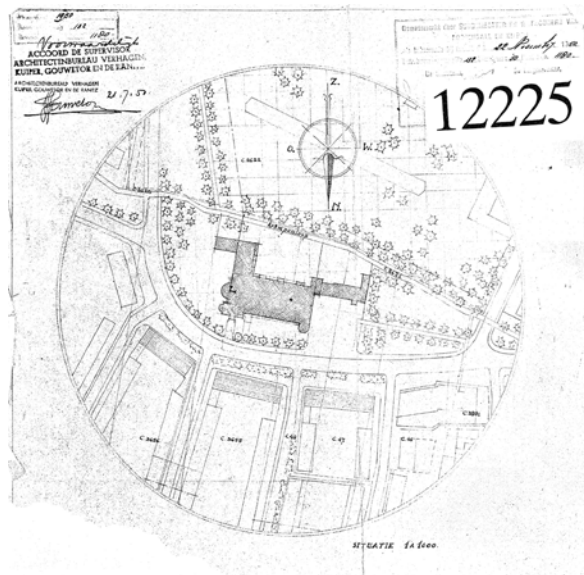
de Sint Dionysiuskerk in Putte uit 1952 en de Jacobus de Meerdere in Fijnaart uit 1953.

De Sint Dionysiuskerk in Putte is een basiliekkerk zonder toren. De toren (rijksmonument 516700), dateert uit 1865 en is een ontwerp van de in het Bredase bisdom actieve architect Petrus Soffers. De vroegere kerk is opgeblazen in de Tweede Wereldoorlog, waarna Hurks het ontwerp maakte voor de huidige basiliekkerk. Net zoals de Fatimakerk is het een driebeukige kerk met zadel- en lessenaarsdaken en zes traveeën en het heeft ook een halfronde apsis zonder vensters. De voorgevel is anders in dat het drie rondbogen heeft. Het heeft wel ook een roosventster.

De Jacobus de Meerdere in Fijnaart vervangt ook een 19e eeuwse Waterstaatskerk die in de Tweede Wereldoorlog is verwoest. De kerk is al soberder en heeft meer kenmerken van de Bossche School. Net zoals de Fatimakerk is het een driebeukige kerk met zadel- en lessenaarsdaken en het heeft ook een halfronde apsis zonder vensters. De kerk is echter dieper (zeven traveeën) en heeft een kerktoeren. De kerk heeft een vergelijkbare gevel als de Dionysiuskerk met drie rondbogen (Kools, 2014; Van den Bouwhuisen en Willink, 2001; Reliwiki.nl).

Ontwerpschets Fatimakerk met kerkplein en kerktoeren, Jac. Hurks 1950

Schets, Jac. Hurks door Henri Sickling, 1924

Hurks en de Delftse en Bossche School

Hurks heeft binnen het kader van de architectuuropvattingen van de Delftse School gewerkt. Hij ontwierp voor de oorlog twee kerken in de stijl van de traditionele dorpskerk: de Mariakerk in Breda en de kerk in Effen. Na de oorlog ontwierp hij naast de Fatimakerk de kerken in Fijnaart en Putte, eveneens gebouwd in de basiliek-stijl.

Binnen deze stijl probeerde Hurks echter zijn eigen gang te gaan. Eigenlijk werden zijn ontwerpen vooral door commissies (bisdom en welstand) gedwongen tot soberheid. Dit blijkt uit enige problemen met de diocesane bouwcommissie rondom de bouw van de kerk in Fijnaart en de Fatimakerk. In Fijnaart stuitte het plan dat Hurks in 1950 en opnieuw in 1952 presenteerde op problemen bij de commissie. De kerk was niet oost-west georiënteerd en het ontwerp was te luxe en paste niet in de sobere tijd van de wederopbouw. De toren, kinderkapel en bijsacristie werden wegbezuinigd, zodat een eenvoudige zaalkerk overbleef die uitwendig aan de Fatimakerk doet denken.

In het parochieblaadje van de Fatimakerk Liber Memorialis beschrijft pastoor Theeuwes ook moeilijkheden met de diocesane bouwcommissie over het ontwerp van de Fatimakerk. Theeuwes schaat zich achter Hurks en meende dat de problemen voortkwamen uit de wens van de commissie om de basiliek-stijl op te leggen.

Aanpassingen aan het ontwerp van de Fatimakerk

Het oorspronkelijk ontwerp van de Fatimakerk uit 1949 was luxer uitgevoerd dan de huidige kerk. Het ontwerp was gebaseerd op de basiliek van Ravenna. Voor de kerk was een ruim plein geprojecteerd met tussen de kerk en de pastorie een toren, een duidelijk geaccentueerde narthex (ingangspartij) met vijf bogen en een doopkapel. Boven de ingang zou een

roosvenster komen. Het priesterkoor was verhoogd en aan de zuidzijde van het koor zou een kinderkapel komen. Aan de noordzijde parallel aan het schip was een devotiekapel met absis voor Onze Lieve Vrouw van Fatima voorzien en aan de zuidzijde de sacristie en bijsacristie. Het interieur was ook luxer gedacht. Hurks betreurde de keuze voor de rode plavuizen in de vloer. Hij had hier grijze leisteek (kwartsiet) willen leggen.

De commissie oordeelde dat de prijs per zitplaats te hoog was en dat de architect zich in onvoldoende mate had aangepast aan de in die tijd gevraagde soberheid en eenvoud. Ook was er niet vanuit alle zitplaatsen direct zicht op het hoofdaltaar. Wat voor de liturgische beweging een belangrijke eis was. Hurks werd gevraagd om een nieuw plan en dit te bespreken met de Begijnhof-werkgroep die ook onder leiding stond van Van der Laan en de Ulvenhoutse Bossche School architect Alphons Siebers (Ghulden Roos). Vergeleken met het oorspronkelijke ontwerp is de Fatimakerk een sobere kerk geworden: de ontwerpen van Hurks werden vooral door de commissies gedwongen tot soberheid. Het meest opmerkelijke is het verhoogde koor die bekroond wordt door een kleine veelhoekige klokkentoren met kruis. Hierdoor krijgt de centrale plaats van het priesterkoor een extra accent. De oorspronkelijk geplande devotiekapel aan de noordzijde is gerealiseerd echter zonder absis. Van de kinderkapel rest een kleine zijkapel. De doopkapel is niet gerealiseerd (De Jong, 2002a).

6 WAARDESTELLING

6 WAARDESTELLING

Cultuurhistorische waarden en gebruikswaarden

A. Geestelijke ontwikkeling

De Fatimakerk is cultuurhistorisch van belang als uitdrukking van de sociaaleconomische, demografische en geestelijke ontwikkeling van Rosendaal in de Wederopbouwperiode. De Fatimakerk is in samenhang met de Fatimawijk gebouwd als antwoord op de bevolkingsgroei, de groei van de katholieke geloofsgemeenschap in Rosendaal en de woningnood na de Tweede Wereldoorlog.

B. Maatschappelijke functie op wijkniveau

De Fatimakerk en het Fatimahuis zijn van sociaal-maatschappelijk belang op wijkniveau vanwege de functie als gemeenschapshuis. De katholieke kerk stimuleerde de maatschappelijke functie ter bevordering van de sociale cohesie in de nieuwe wijk. Het Fatimahuis is gebouwd als verenigingshuis en functioneert nog altijd als buurthuis.

C. Typologische ontwikkeling basilicakerk

De Fatimakerk heeft geen innovatiewaarde, maar draagt bij aan het typologisch type van een basilicakerk in een gave en traditionele stijl van de Delftse school.

Stedenbouwkundige en ensemble waarden

A. Wederopbouwwijk

De kerk is van stedenbouwkundige betekenis vanwege de ligging in een karakteristieke planmatig aangelegde Wederopbouwwoonwijk, waarbij de straten aansluitend op de historische verkaveling tot stand zijn gebracht. De kerk, pastorie en het Fatimahuis bevinden zich op een afgebakend, amandelvormig perceel afgescheiden door een groene haag die de voormalige Krampenloop volgt. De ordening van de bebouwing en de inrichting van het perceel met voorplein, paden en groen is volgens een vooropgezet plan uit 1950 uitgevoerd. De drie gebouwen vormen samen met die inrichting een stedenbouwkundig ensemble. De kerk is van beeldbepalende betekenis voor het aanzien van haar omgeving. De pastorie en het Fatimahuis zijn van beeldondersteunende waarde. Belangrijke structuurlijnen op wijkniveau zijn de Dr. Schaepmanlaan, Strauslaan, Van Gilselaan en de Verfraaiing (groene singel).

B. Katholieke wijkgedachte

De Fatimawijk is een typisch voorbeeld van de door katholieke Delftse School architecten en stedenbouwkundigen gepropageerde wijkgedachte. De wijk is in ruimtelijk en cultuurhistorisch opzicht een vrij gaaf ensemble van de oorspronkelijke opzet van de katholieke wijk. Voor zowel de persoonlijke ontwikkeling als de ontwikkeling van een sterke gemeenschap is een duidelijk herkenbare wijk aangelegd met de Fatimakerk als het groene hart van de ideale wijk. De maatschappelijke functie van de kerk en het (later aangelegde) Fatimahuis maken dat het ensemble een belangrijke rol speelt in de herkenbaarheid van de ruimtelijke structuur van de wijk. Ondanks dat de kerk beschermd is en de omgeving niet, heeft het groene eiland cultuurhistorische waarde door de maatschappelijke functie als groene hart van de Fatimawijk.

C. Compositie bouwvolumen

De compositie van bouwvolumen definiëren de plek voor groen, plein, entree of binnen gebied maar zijn voor de wijk geen oriëntatiepunt. Het hoofdvolume van de kerk heeft een samengesteld karakter van aaneengeschakelde bouwvolumen. Het Fatimahuis en de pastorie zijn duidelijk als satelliet volumes opgezet maar zijn fysiek nog wel verbonden. De functies zijn gekoppeld aan de bouwvolumen en duidelijk te scheiden.

D. Historische structuurlijnen

In de stedenbouwkundige context zijn historische structuren herkenbaar. De groene haag duidt de historische Krampenloop aan als scheiding tussen het kerk- en kloosterterrein en daarmee de afbakening van het gereduceerd groen eiland van de Fatimakerk. Het stratenpatroon van de Fatimawijk sluit aan op het historisch verkavelingspatroon. De Van Gilselaan, Kniplaan en Kappelerlaan hebben oorspronkelijke lintbebouwing.

E. Groenstructuren

Waardevolle groenstructuren zijn de bomenrij langs de Dr. Schaepmanlaan, de lindetuin en laan die uitkomt op het voorplein, het Dr. Poelsplein, de haag die de Krampenloop aanduidt en het Knipplein als voormalige kloostertuin.

F. Beleefde kwaliteit

De eenduidige bouwstijl van de Fatimawijk, de situering van de Fatimakerk centraal op een groen eiland te midden van de wijk, de herkenbaarheid van historische structuren en groenstructuren dragen bij aan de beleefde kwaliteit van het gebied.

Architectonische waarde

A. Nederigheid

De architectuur is nederig en is niet bedoeld om op te vallen, maar toch ook formeel en monumentaal in de zin van statig. Dit uit zich in de plint, drie deuren en het verhoogd koor. Hurks was eigenlijk meer experimenteel van stijl. Zijn ontwerpen zijn vooral door de diocesane commissie tot soberheid gedwongen, passend bij de tijd. Nederigheid is karakteristiek voor Wederopbouwperiode, een tijd waarin bezinning en soberheid belangrijk waren. In de context van de naoorlogse bouwtrant en kerkbouw is de Fatimakerk niet zeldzaam, maar wel een monument van zijn tijd.

B. Bouwtraditie

De architectuur is gebaseerd op universele normen en waarden en staat daarmee voor het behoud van de bouwtraditie: een basiliekkerk volgens vroegchristelijk bouwtraditie. De traditionele waarden zijn een uiting van aversie tegen het modernisme en functionalisme. De Fatimakerk is een naoorlogs kerkgebouw in traditionalistische trant in de stijl van de Delftse en Bossche School. Ook de materialisering sluit daarbij aan. Zowel in steen als in houtwerk komen ambachtelijke elementen terug. De functie van een gebouw komt tot uitdrukking in de vorm. De Delftse School details komen terug in de 'metselwerk plastiek' en de natuursteenblokken bij de entrees. Bossche school kenmerken zijn in opkomst.

C. Helderheid van opzet en intrinsiek volume

Er is schoonheid in eenvoudig herkenbare volumes en een goede harmonie tussen massa, ruimte en lichtval. Door de gesloten bouwvolumen en de terughoudende bouwvolumen ten opzichte van het groen heeft de architectuur een naar binnen gericht karakter, een intrinsiek volume.

D. Oriëntatie van het gebouw

De hoofdoriëntatie van het gebouw ligt conform de kerkbouwtraditie richting het oosten, het koor is georiënteerd op het oosten. Lichtinval is gecreëerd doordat de kerk naar het oosten gericht is.

E. Plek in Oeuvre Hurks

De Fatimakerk is een relatief laat werk in het oeuvre van Hurks, in de overgang van de Delftse naar de Bossche School. In de naoorlogse periode waren de ontwerpen niet avontuurlijk zoals zij vroegere ontwerpen in de Amsterdamse Schoolstijl en moest Hurks gedwongen zijn ontwerpen aanpassen naar de wensen van de opdrachtgever. De kerk is in de context van de naoorlogse kerkbouw en in het oeuvre van Hurks niet zeldzaam. Het stramien van de basiliek werd gebruikt voor een heel aantal naoorlogse kerken en voor een heel aantal kerken in de stijl van de Delftse en Bossche School. Aanhangers van deze stijl domineerde in die tijd de diocesane commissie. Hurks heeft twee andere soortgelijke basiliekkerken ontworpen in Putte en Fijnaart. Op lokaal niveau is de kerk wel van belang als bijdrage aan het oeuvre van Hurks voor de stad Roosendaal.

Waardestelling in beeld

De waardestelling is in drie waarden (hoog, positief en indifferent) vertaald en op de plattegrond in de bijlage visueel weergegeven.

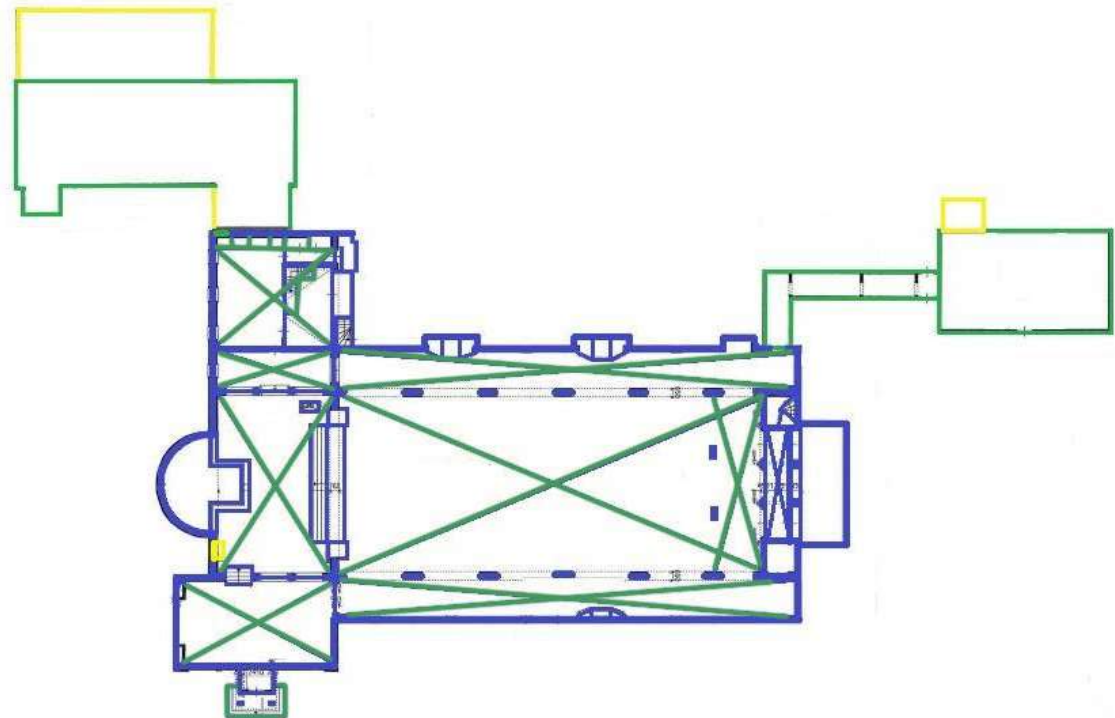
De oorspronkelijke constructieve hoofdopzet van de kerk heeft een hoge waarde vanwege de verschijningsvorm en is in blauw aangegeven. De verschijningsvorm is belangrijk vanwege de stedenbouwkundige waarden, architectonische waarden en de maatschappelijke waarden.

De interieurelementen hebben een hoge intrinsieke waarde maar zijn niet zeldzaam en hebben daarom een positieve waarde in groen gekregen (groene kruizen).

Het Fatimahuis en de Pastorie dragen bij in stedenbouwkundig opzet en het totaalensemble maar hebben geen hoge intrinsieke waarde en zijn daarom in groen weergegeven.

In geel weergegeven zijn de indifferente waarden die niet bijdragen.

NB. De waardestelling in beeld beperkt zich tot het gebouwensemble waar vooral de oorspronkelijke totaalopzet belangrijk is van de wijk met daarin de groene kern.

7 VISIE OP CULTUURHISTORISCHE INSTANDHOUDING

De onder architectuur gebouwde Fatimakerk uit de wederopbouwperiode heeft naast de waarde op zichzelf meerwaarde voor omgeving. Deze is samen met de omliggende groenstructuur verbonden aan de gehele ruimtelijke opzet en identiteit van de wijk en heeft naast de zichtbare waarde ook in samenhang met de wijk culturele en maatschappelijke waarde. De architectuur van de Fatimakerk is niet bedoeld om op te vallen maar is doordacht, sober en bouwtechnisch goed uitgevoerd. Ondanks dat Hurks misschien een andere ontwerpgedachte had is door deze combinatie schoonheid in de architectuur ontstaan, deels verstopt achter het groen maar met glimpen waarneembaar. Schoonheid is in zijn algemeen verbonden aan het gevoel van onder meer functioneren. Jaren leegstand van de Fatimakerk doorbreekt momenteel de schoonheid, het openbare karakter van het omgelegen groen is blijven functioneren.

Voor behoud en instandhouding van dit cultureel erfgoed is functionele herbestemming aan de orde. Door verantwoorde herbestemming kunnen de cultuurhistorische waarde te midden van de hedendaagse maatschappij herleven. Het kerkgebouw zelf is een monument en juridisch beschermd. De groenstructuur heeft echter ook cultuurhistorische waarde die wellicht niet juridisch is beschermd maar bij herbestemming een belangrijke rol zal moeten spelen.

Cultuurhistorische waarden zijn belangrijk en kunnen vertrekpunt zijn bij herbestemming. Echter kan een duurzaam nieuw ensemble alleen ontstaan als alle aspecten zijn meegenomen. Bij een herbestemming is naast een visie op cultuurhistorische instandhouding, een algemene

overkoepelende visie nodig waarin alle belangen en aspecten zijn vertegenwoordigd en afgewogen. Een functie bijpassend aan het oorspronkelijk gebruik vergt in zijn algemeen minder ingrepen, maar als deze functie niet standvastig is en niet is afgestemd op de behoeften van de gebruiker en de omgeving, moet weer opnieuw worden ingegrepen.

Het gebouw heeft zichzelf bewezen. De cultuurhistorische waarden, als in de voorgaande hoofdstukken beschreven, zijn vertrekpunt en kunnen zorgdragen voor een duurzame en kwalitatieve herbestemming. Het vertrekpunt in deze is misschien niet zozeer gericht op behoud in de zin van bouwmassa, maar meer gericht op behoud en versterking van de architectonische-, stedenbouwkundige- en maatschappelijke waarden. Daarnaast kan inspiratie uit het verleden de basis zijn voor conceptvorming en overallvisie.

De cultuurhistorische waardestelling is geen dictaat. Naarmate cultuurhistorische waarden hoger zijn, zal men wel met meer kracht van argument – mede vanuit andere overwegingen – moeten verdedigen dat men ze wil aantasten. Aanpassingen zijn onvermijdelijk en het liefst reversibel, maar ook dat is niet altijd mogelijk. Het belangrijkste is dat de cultuurhistorische waarden visiematig in stand worden gehouden.

Advies:

Onderstaande adviezen zijn gedestilleerd uit cultuurhistorische waarden en zijn gericht op een mogelijke herontwikkeling met levensloopbestendige woningen met eventuele zorgfuncties en een ontmoetingsplek zoals aangegeven in de schetsen bij het principeverzoek van juni 2019. De adviezen zijn gevormd

op integrale brede ervaringen van restauratie, architectuur en monumentale herbestemmingsprojecten. De adviezen zijn, in tegenstelling tot de gedefinieerde historische waarde, meer subjectief en bediscussieerbaar. Uiteindelijk is het de integrale visie van de architect die de ingrepen in de historische context rechtvaardigd.

- De belangrijkste cultuurhistorische waarden van de Fatimakerk:

- De terughoudende verschijningsvorm van de kerk en de combinatie daarvan met het groene omliggende karakter.
- De maatschappelijke functie en centrale positie van bovengenoemde in de wijk.

Behoud van deze eigenschappen staat hierarchisch boven alle andere genoemde monumentale waarden en kan aantasting of behoud van historische bouwsubstantie rechtvaardigen.

- Verantwoording van aantasting en behoud van de bouwsubstantie gebeurt op basis van de visie van de architect in combinatie met aantoonbare beperking of noodzaak van de ingreep.

- De hoofdstructuur is verbonden aan de verschijningsvorm en is hoog gewaardeerd. Aantastingen van de bouwsubstantie zijn mogelijk maar moeten worden verantwoord.
- Groen gewaardeerde onderdelen kunnen geheel worden aangepast mitst wederom verantwoording wordt afgelegd.

- Het heeft de voorkeur om bij herbestemming met de nieuwe functie dichtbij de oorspronkelijke publieke functie te blijven. Belangrijk(er) is dat ergens in het nieuwe ensemble een plek ontstaat met een maatschappelijke functie voor de wijk en of dat het perceel deels publiekelijk toegankelijk blijft.

- Bij herbestemming en bijplaatsen van bouwvolumen moet rekening gehouden worden met samenhang en compositie van bouwblokken.

- Compositie van bouwvolumen definiëren ook de plek voor groen, plein, entree of openbare ruimte binnengebied.
- Nieuwe bouwblokken voegen zich in het groen en vormen een ensemble.
- Nieuwe architectuur wordt afgestemd op aanwezige cultuurhistorische waarden. Deze is bij voorkeur sober en terughoudend en gecombineerd met groen.

- Het interieur is door Hurks integraal mee ontworpen. Ondanks dat, en ondanks de hoge intrinsieke waarde en gaafheid van het interieur, is deze in vergelijking met andere kerken en binnen het oeuvre van Hurks in mindere mate bijzonder. Het interieur heeft in mindere mate bijgedragen aan de voortschrijdende ontwikkeling van architectuur.

- Bij voorkeur blijft de ruimte in zijn geheel behouden. Hoe kleiner de ruimtelijke ingreep van het interieur, hoe minder de aantasting van de beleving. Meer specifiek zou gekeken kunnen worden naar behoud en de beleving van het samengestelde karakter van bouwvolumes. (Overgangen schip, zijbeuken, koor, absis of transept).
- Inbouw van nieuwe functies is mogelijk door, bij voorkeur, oud en nieuw los te houden of ingrepen reversibele te maken.
- Vooropgesteld blijft dat herbestemming met een openbare functie met bijpassende ruimtebeslag boven behoud gaat van oorspronkelijke ruimtelijkheid van de zaal.

- De aanbevelingen die door Monumentenhuis Brabant zijn gemaakt zijn volledig in lijn met behoud van monumentgedachte echter zoals hiervoor aangegeven staat behoud van architectonische en stedenbouwkundige waarden tezamen met een duurzame herbestemming boven behoud van oorspronkelijke bouwmassa.

8 BRONNEN

- De Jong, J.C.M., 2002a. Kerk en parochie van Onze Lieve Vrouw van Fatima. Jaarboek De Ghulden Roos, Roosendaal (p. 86-99).
- De Jong, J.C.M., 2002b. Anderhalve eeuw parochielevens in Breda. Jaarboek De Oranjeboom 55 (p. 1-46).
- Gemeente Roosendaal, 2013. Bestemmingsplan Burgerhout Roosendaal: Milieuparagraaf. Regionale Milieudienst West-Brabant.
- Kools, S., 2014. Blauwdruk Jacques Hurks. Inventarisatie Hurksgenootschap. Stichting Hurks Genootschap.
- Michels, J., S. Bruins, H. van der Laan, A. van Drunen, 1993. Brabant bouwt in baksteen: na-oorlogse architectuur in Noord-Brabant. Het Noordbrabants genootschap.
- Monumentenhuis Brabant, 2016. Cultuurhistorische en bouwhistorische verkenning met waardestelling. Onze Lieve Vrouwe van Fatimakerk.
- Reliwiki, Sint Dionysiuskerk Putte: https://reliwiki.nl/index.php/Putte,_Antwerpsestraat_35_-_Dionysius
- Reliwiki, Fatimakerk Roosendaal: https://reliwiki.nl/index.php/Roosendaal,_Doctor_Schaepmanlaan_90_-_O.L._Vrouw_van_Fatima
- Reliwiki, Jacobus de Meerdere Fijnaart: http://reliwiki.nl/index.php/Fijnaart,_Molenstraat_26_-_Jacobus_de_Meerdere
- Stichting Hurks Genootschap: <https://www.hurksgenootschap.nl/>.
- Youtube, "Architect Frans Sturm over de positie van architect Jacq. Hurks te midden van zijn collega's". <https://www.youtube.com/watch?v=iAZdO9f5O48>
- Van den Bouwhuijsen, J. en J. Willink, 2001. Hurks Huis en Haard. Oudheidkundige Kring De Ghulden Roos.
- Wegwijs Roosendaal, Het Fatimahuis: <https://www.wegwijsroosendaal.nl/activiteit/het-fatimahuis>.

9 BIJLAGE: VERSLAG GESPREK STICHTING HURKS GENOOTSCHAP

Datum: Donderdag 16 januari

Aanwezig: Hurksgenootschap: Hugo Groenewegen, José Notenboom, Sjaak Kools, Frans van Oirschot

Eigenaar/ FLS Vastgoed: Martijn van Boven. NBArchitecten: Nicky Kouwenberg. Arcadis: Eline Amsing, Eli Keijser

Het gesprek met het Stichting Hurksgenootschap vond plaats ten behoeve van het cultuurhistorisch waardestellend onderzoek naar de Fatimakerk in Roosendaal. Stichting Hurksgenootschap heeft als doel het werk van architect Jacques Hurks te behouden en te delen middels publicaties, tentoonstellingen, etc. Een publicatie waar zij aan hebben meegewerkt is bijv. Amsterdamse School in West-Brabant: Bouwen met J. Hurks (jaarboek 77, 2017).

Over de Fatimakerk is het Hurksgenootschap van mening:

- Het is een 'oerdegelijke' kerk, een monument van zijn tijd, ambachtsschool.
- In de basis is de architectuur van de kerk van belang.
- In deze periode was Hurks minder experimenteel (wat wel terug te zien is in zijn Amsterdamse School stijl woningen in de Ludwigstraat), en ontwierp meer naar de wensen van de opdrachtgever. Hij moest ook het eerste ontwerp van de Fatimakerk aanpassen, versoberen.
- Simpele uitstraling en soberheid zijn kwaliteiten. Het Hurksgenootschap vindt het belangrijk daar iets van terug te zien in het nieuwe ontwerp.

- De kerk hoort bij de wijk.
- Een vorig plan waarbij nieuwbouw aan de noordzijde was voorzien werd niet goed ontvangen door het Hurksgenootschap. Doosconstructie is denkbaar.
- Ze zien liever geen vloer/ verdieping in het koor, maar behoud van de doorkijk. Verder vermeldde het Hurksgenootschap:
 - Dr. Poelsplein tegenover de kerk (oostzijde) is architectonisch van belang.
 - Historische lijnstructuren in de omgeving zijn o.a. enkele voormalige turfvaarten, waaronder de Verfraaiing, Boulevard, Brugstraat.
 - Nispensestraat 81-83 is een pand van Hurks in de Prairiestijl (geïnspireerd door Frank Lloyd Wright).